

Світлий смуток Рауля Чілачава

Рауль Чілачава. Світло самотньої зірки : Вибрані поезії та переклади : У 2 кн. – К. : Укр. письменник. – 226 с., 227 с. – (Сер. „Ad fontes”).

*О, не ступайте на зелене листя,
В нім душі тих, хто рано відійшов! –*

(„Зелене листя”, переклав Ігор Римарук)

проникливо і ніжно промовляє до нас у своєму вірші Поет. Ніби печальні слова, а на душі світліє. Так, неначе похмурої осінньої днини раптом зазирнув до твоєї оселі теплий сонячний промінь. І ти вже не почувашся самотнім, бо в гості завітав друг, який завжди розрадить і зрозуміє.

Рауль Чілачава – Поет шляхетний, це відчувається буквально в кожному рядку. Його наміри – чесні, а почуття – чисті й прозорі, мов джерельна вода. Водночас він вражає своєю стриманістю й делікатністю. І це – людина, яка народилася на Кавказі! Втім, то – делікатність добродія, котрий понад усе цінує гідність і свободу, тож будь-якої миті здатний до рішучих, сміливих дій. Поет навіть шкодує, що не зміг навчити власну тінь ходити по землі вертикально!

*Стоять машини урядові,
Похмурі, чорні, наче вдови,
Які коханих поховали,
Але до шлюбу знов готові.*

(із циклу рубаїв „У планетарній кузні”; вірші без позначення перекладачів написані автором українською мовою)

Щось подібне не раз бачив і я, але не зміг добрати слів, аби висловити оте відчуття. Натомість батано Рауль зробив це просто блискуче! Взагалі, його поезії неможливо уявити без м'якого, колоритного грузинського гумору та дотепної іронії. Це – як дивовижні спеції у кавказьких стравах.

*Була весна... Веселі перехожі
Раділи квітам і погоді гождій,
А тут, за огорожею, з надгробка
Всміхався чоловік, на мене схожий.*

(із циклу рубаїв „У планетарній кузні”)

Неймовірно... Можна довго розмірковувати про сенс життя і смерті, писати величезні трактати й ні на крок не наблизитися до істини. А Поет про це – чотирма рядками. Зате як!

„У найтяжчі часи Рауль Чілачава багато в чому був незалежним від темної, гнітючої сили, що знеособлювала навіть непересічні таланти. Зрозуміло, йдеться про тоталітарний режим, про цензуру... Але навіть

цензура і заборони – не найстрашніше. Головне інше: метафорична гейневська тріщина, що розколола світ і пройшла крізь поетове серце, у випадку з Раулем Чілачавою певною мірою втрачає свою метафоричність. Страшні нинішні і минулі події в Грузії та за її межами, найпекучіші особисті втрати здатні були спопелити наскрізь душу поета. Але він не озлобився, не замкнувся в собі – просто працював, намічав ще вищі цілі й неухильно йшов до їхнього досягнення, – відзначає у своєму відгуку 1999 року про творчість Поета відомий літературознавець Володимир Кухалашвілі. – Інколи поезія Рауля Чілачави являє собою певне „заповнення утраг”: поет не тільки творить із хаосу новий, не знаний досі світ, а й володіє здатністю повертати з небуття, з потойбічного світу людей, що давно відійшли. Ці сумні протиріччя, а також взаємопроникнення зовнішнього і внутрішнього світів, зіткнення реального й ідеального породжують справжній трагізм, який притаманний, мабуть, кожному видатному митцеві. Символічна тема повернення і домівки доволі часто зустрічається в творчості поета. Дім може бути схожий на домовину – нагадувати про рідні могили. Погорільський дим – схожим на дим спопелілої колиски. Однак у більшості випадків образ дому виникає у віршах, що являють собою розгорнуті метафори з несподіваними символічними порухами і поворотами...”.

*А за дверима тихо плакав сніг,
Тремтів од скипню цілу ніч до ранку.
Мегрельська ода берегла мовчанку,
Та ще тепло старий камін беріг,
На снігові моргаючи фіранки.*

*Мов діва непорочна, сніг лежав,
Але безсилий, кинутий під ноги.
На груди гір, на чорному дороги –
Тремтів на вістрях інеєвих жал,
І лікар-лютий щось бурчав нестрого.*

*А я не знав, що діяти, куди
Покликати цього ясного гостя.
Ступав по дерев'яному помості,
Очима в срібних сутінках блудив,
І на душі було врочисто й просто.*

*Не спав і сніг. Він з трепетом чекав
Адамових дітей найперших кроків,
Коли черкне крізь сиву заволоку
Світанку скальпель у твердих руках
Йй плач кришталевий збудять водостоки.*

*Я потихеньку двері причинив,
І в шпарку вітер втомлений завіявсь.
Він утікав од білої завії
І порятунку в мене попросив:
„На тебе, друже, тільки і надіюсь”.*

*Я й словом ще йому не відповів,
Як він упав на килим в сні важкому.
Подумалось: „Не виганяти ж з дому!
Можливо, перст судьби його привів?..”
І в білогори задививсь до втоми.*

*Який-бо сенс в поверненні назад?
Господарем себе відчувши добрим,
Я й снігові повинен дати дорогу...
І скільки враз в мені заграло зваб:
Впустити сніг й зігріть його хоч трохи.*

*Я помахав зимі рукою вслід.
Нехай іде, а гості хай побудуть,
Хоча із ними, певне, буде й трудно,
Але ж і їм потрібен теж привіт,
Не менше, мабуть, ніж і добрим людям.*

(„Проводи зими”, переклав Борис Чіп)

У віршах Рауля Чілачави – немало біблійних сюжетів, в яких наша праісторія перегукується з сьогоденням. На жаль, людство не бажає вчитися на власних помилках. Навіщо страчувати новітнього месію? Адже його можна просто не помічати!

*Сяла, мов сновидіння, синя вода у Йордані,
І не були безпорадні всі нещасливці недавні.
Ті, для яких відкривалось світле віконце до неба...
Дар цей відринули люди: дива, мовляв, їм не треба.*

(„Спаситель”, переклав Сергій Борщевський)

Тут хочу зауважити цікаву особливість поетичного мислення. Ось – вірш моєї дружини Тетяни Дзюби:

* * *

*Одного разу впізнавши,
При довідці, що здоровий,
Втрачаєш його назавше,
На стигмах злякавшись крові.*

*А місто – в гірких родзинках,
В полудних очах каштанів.
Сьогодні – уперше зимно
І смішно тобі востаннє.*

*Каміння бруківок «з'їли»
Роки, байстрюки й комуні.
Це – вперше, тому – несміло,
А струни – печалі струни.*

*Тут похибка неможлива:
Дзеркальність відсутня віч,
У білих очах каштанів
Відбитки весняних свіч.*

*Вождями розбещена Клію,
Карета в іржавому бруді.
Ти – свідок, рука твоя зліва,
На нього чекають судді.*

І – моя поезія:

* * *

*Він знову на лаві підсудних.
А ми – непідсудні, як завтра:
Не вимремо, мов динозаври,
І навіть не втратимо кутні.*

*І буде лиш глум, а не страта.
І трішечки жалю земного:
Для чого ж його розтинати?
Для кого?*

Звісно, ми створювали вірші незалежно один від одного. Та є теми, які особливо бентежать митців, не дають спокою. Про таке не говорять, скажімо, політики (власне, багатьох нинішніх можновладців навіть із Понтієм Пілатом не порівняєш – той принаймні мав дещицю совісті). Але цим переймаються поети.

Втім, Рауль Чілачава, майстер, „який ніби прийшов до нас із доби Відродження” (цитую професора Сорбонни Віктора Коптілова), – митець неповторний. Таке враження, що він прожив кілька тисячоліть, настільки проникливо відчуває минуле та... майбутнє. Ось які несподівані асоціації

виникають у його вірші, що дав назву двотомнику вибраних поезій та перекладів:

*Світло самотньої зірки на мене падé,
Світло далеке й незрима... І входить у двері
Тінь – як тринадцятий на потаємній вечері,
Мороку й давнього страху творіння бліде.*

*Біль із нічними вітрами мене здоганя,
Голос я чую – забутий, неначе повір'я.
Знаю: виводять мого скакуна із подвір'я
Чортові діти, найкращого мого коня!*

*Крикнути хочу – та в горлі заплутався крик.
Де ж ті слова, від яких би примаренець зник?*

*Раптом здалося (і хай мені кожний повірить):
Зірка самотня все тонше проміння снує,
І підозріливо дивиться в царство своє –
Може, заплаче дитя передвіщене? – Ірод.*

(„Світло самотньої зірки”, переклав Ігор Римарук)

„Коли у серці – дві Вітчизни!” – так називається мій нарис про білоруську письменницю Лілію Бондаревич (Черненко), яка народилася в Білорусі, але вже понад три десятиліття мешкає в Україні – на Придесенні. Ми з дружиною переклали з білоруської немало творів талановитої колеги – протягом останніх років я упорядкував і видав у Чернігові чотири її книжки (білоруською та українською мовами). Тепер пані Лілія пише й українською. Ми з нею не раз спілкувалися на тему національної ідентичності. Так от, вона вважає себе *українською білорускою*, бо любить обидві Батьківщини. „І в тому немає жодної трагедії, – запевняє літераторка. – Адже для думок, серця й душі не існує кордонів. Щодня моя душа лине до сябрів, у прекрасну Білорусь. Я можу мислити, спілкуватися й творити рідною мовою”.

Так само відчуває себе невіддільною від Батьківщини і українська письменниця Анна Багряна, яка, вийшовши заміж за відомого болгарського поета Димитра Христова, живе зараз у Республіці Македонія.

Юнаком приїхавши до Києва й вивчивши мову Тараса Шевченка, Рауль Чілачава став водночас видатним грузинським і українським Поетом.

*Без Грузії – платан я без коріння,
Без України – ясен я без крони, –*

напише він в одному зі своїх українських сонетів (цикл „Первоцвіт любові”) і підтверджуватиме це все своє життя! Його перша українська книжка

„Саповнела – квітка щастя” побачила світ чотири десятиліття тому – в 1972-му. Нині Рауль Чілачава – автор численних збірок поезій, перекладів, наукових досліджень, публіцистичних творів. Він живе і працює для Грузії та України.

*Я український бачив сон,
Не сон, а диво дивне:
Пташкам з причілка в унісон
Співав горластий півник.*

*Буяв барвисто тиший гай,
І все довкола мліло,
А я, немов козак Мамай,
Грав на бандурі вміло.*

*Неподалік мій вірний кінь
Ту давню думу слухав,
Й козацьких шабель передзвін
Йому тривожив вухо.*

*І синьо півники мені
Всміхалися за тином...
Був українцем я в тім сні,
Насправді ж – був грузином.
(„ Український сон ”)*

Зверніть увагу, як тонко відчуває Поет стилістику нашої мови, її лексичні відтінки! Його українські вірші – самодостатні, розкуті, афористично-яскраві. Не знав би, то нізащо б не повірив, що їх написав грузин, який народився й виріс на Закавказзі. Відверто кажучи, не кожен наш письменник, українець за національністю, здатний творити такою живою, колоритною, вишуканою, чарівною мовою. Тому творчість Рауля Чілачави – унікальне явище в українській літературі!

*Ти жди мене на ближньому розпутьті,
На перехресті заповітних дум,
І я до тебе з шалом припаду,
Розбещений, як молодий Распутін.*

*Я вимовлю такі слова любові,
О, я такий роздмухаю вогонь,
Що полум'я від подиху мого
Палатиме у тому гранослові.*

*Але ти жди. Бо сенс кохання – ждати
І вірити: він буде, він прийде,
Той зоряний, той незрівнянний день,
І перекреслить всі минулі дати.
(„Зоряний день”)*

Теми Вітчизни, дому, любові, пам'яті постійно звучать у віршах Поета. Тут – історія Грузії та України: грузинська царівна Русудан 1154 року виходить за київського князя Ізяслава Мстиславовича; Константіне Гамсахурдіа 14 червня 1930-го пише листа до Харкова Павлові Тичині – майбутній класик грузинської літератури мріє пожити хоча б місяць в Україні, щоб вчити нашу мову, а ще – побувати в Миргороді й відшукати могилу свого „духовного прадіда” – великого поета Давида Гурамішвілі; Микола Бажан перекладає „Витязя в тигровій шкурі”; легендарний грузинський поет Акакій Церетелі зустрічається з Тарасом Шевченком...

А ще: Мулгазанзар – казкова країна з поеми Шота Руставелі, Анаклія – давній порт у Західній Грузії (*„Немовби знов турецький корабель / Помчав у тьму мегрелів полонених. / І часто біля берега твого / Таке солоне чорне море, наче / Останні сльози вичавили з нього / Дівчата, юнаки, дрібна малеча, / Щоб у вічу в них жодної сльозинки / Угледіти не зміг ворожий край”*, – „Анаклія”, переклав Ігор Римарук), Дата Туташхія і Мушні Зарандія – персонажі-антиподи відомого роману Чабуа Амiredжібі, „Давид Гурамішвілі прощається з тлінним світом”, „Ніколоз Бараташвілі готується до написання «Злого духа»”, „Джордж Гордон Байрон присутній при кремації тіла Персі Біші Шеллі”...

Також: Екклезіаст, „Бхагаватгіта”, Есхіл, Данте Аліг'єрі, Сафо, Нерон, Калігула, Сенека, Тіціан, Спартак, Довбуш, Кампанелла Томмазо, Монтень, Скворода, Коперник, Робесп'єр, Пугачов, пушкінська Наталі, Офелія, Кармен, Брамс, Брехт, Гойя, Веласкес, Рафаель, да Вінчі, Босх, Джотто, Рубенс, Француза Саган, Ніцше, Фрейд, Кафка, Оруел, Аззелло, Чейз, Паваротті, Патрисія Каас... І це – лише дешиця історичних та літературних персонажів із всесвіту поезій Рауля Чілачави.

*Як на полотнах Сальвадора Далі
Охоплені вогнем жирафи пориваються на простір,
Щоб хоч на мить вдихнути прохолоди,
Щоб хоч на мить полегшення дістати, –
Отак і ми завжди рвемося до нестями
До серпанкових витоків свого дитинства,
Але надійні, так незламні рамки,
В яких ми замкнені на власній долі.
(„Палахкотливі жирафи”, переклав Віктор Кордун)*

Або – ось такий дивовижний вірш Майстра:

*Лежать перекошені тіні серпневі,
Жують собі ніч аж до раннього ранку.
Ніж прохолодний. Вже не мине він.
Нарешті вбивають мене наостанку.*

*Вилизує кішка і шорстко, і гладко
Кров, що зосталась від ранку раннього.
А потім приходять мале чортенятко
Й мітлою малює червоного янгола.*

(„Сон Піросмані”, переклав Володимир Житник)

Цікаві і поезії Рауля Чілачави, створені для дітей (добрірка „Сонце в гроні винограду” присвячена його синам – Раулю і Темуру):

*Для вас це, може, смішнувато,
Бо по-грузинськи „мама” – тато.*

*„Ку” – буде чапа-черепаха,
А „шаві чіті” – чорна птаха.*

*Як просто хліб, то кажем „пурі”,
А як із сиром – „хачапурі”.*

*Тих слів у мові так багато,
Що всіх не знає навіть тато.
(„Урок грузинської”)*

Дотепно! І запам’ятовується легко. Читав ці вірші малечі в дитсадку, то ніхто не нудьгував, – дзвінкий сміх раз-по-раз лунав на все подвір’я.

*Зайчик за кермом
Сидить,
На город він їде,
Хоче мамі привезти
Моркви до обіду.
Мчить машина,
Швидко мчить,
Всіх переганяє.
Їде зайчик на город,
Їде і співає.
Раптом чує:
Щось дзижчить.
Подивився скоса:*

*Надокучливий комар
Сів йому на носа.
Що робити?
Що робить?
Як його прогнати?
Страшно руки
Із керма
Зайчику приймати.
Він благає, тремтячи:
„Скільки хоч катайся,
Хоч весь день отак сиди,
Тільки не кусайся!”*

(„Зайчикова біда”, переклав Володимир Житник)

Ну, як тут не посміхнутися? Браво, Раулю Шалвовичу! Ви – справжній дитячий письменник.

*Над морями, над горами
Відчинились сині брами:*

*На огненній колісниці
Їде сонце яснолице.*

*І проміння золотаве
Лле на траву, на отаву.*

*Сонце – в домі, сонце – в полі
Й на далекім видноколі.*

*Подивись! – гукаю брату. –
Сонце в троні винограду!
(„Сонце в троні винограду”)*

„Рауль Чілачава належить до рідкісних талантів, – наголошує наш видатний письменник Дмитро Павличко. – Грузин за національністю, за місцем виховання, він після закінчення вузу в Україні досконало опанував не тільки українську мову, а й історію та всю різноманітність української культури. Він став найобізнанішим спеціалістом з українсько-грузинських літературних взаємин. Рауль Чілачава – насамперед знаменитий перекладач творів Тичини, Бажана, Сосюри, Малишка грузинською мовою. Далі – він зробив чудові інтерпретації на грузинську мову творів Г. Сковороди. Він переклав українською мовою поезії Галактіона Табідзе і тим довів, що може бути не тільки пропагандистом українською поезією в Грузії, а й грузинською – в Україні. Нарешті – він виявляє свій дар і в оригінальній поетичній

творчості... Чесний і скромний, працюючий і постійно відданий збагаченню грузинсько-української духовної скарбниці, Рауль Чілачава заслуговує якнайвищих похвал”.

Як зазначив Реваз Мішвеладзе, майже всі українські книжки, що вийшли в Грузії за останні два десятиліття, перекладені Раулем Чілачавою. Йому ж належить значна частина тих книжок грузинських авторів, що виходять українською мовою. В цьому розумінні він – унікальна людина. Прецеденти перекладання на дві мови з однаковим успіхом можна перелічити на пальцях.

Справді, майстерно творити нерідною мовою, особливо поезію, – надзвичайно складно. Навіть геніальний філософ Карл Густав Юнг визнав, що в такому разі „поет потребує якогось часто майже неймовірного матеріалу, щоб хоч приблизно відобразити Передчуте”. Але не лише українські вірші Рауля Чілачави, а і його переклади класиків грузинської літератури та сучасних грузинських письменників – бездоганні! Ось як, наприклад, батоно Рауль відтворив українською вірш Галактіона Табідзе (1891-1959) „Я і ніч”:

*Коли пишу я ці рядки, палає північ навкруги,
І біля вікон вітерець шепоче казку про луги.*

*Над доокружжям килимок тче місяця срібляста нить.
Попідвіконню вітерець в гілках бузкових гомонить.*

*Склепіння неба зусібіч пройняли списи голубі
І незбагненні почуття, як рими вірш цей, далєбі.*

*Околиці іскряться так в таємнім сяєві світил,
Як в серці пристрасті мої, як нерозгадані світи.*

*Є в мене тайна вже давно, із серця лиш не витер цю,
Ні з ким я нею не ділюсь, не видам навіть вітерецю.*

*Чи знати друзям, що за сум у серці я ховати звик,
В його незнаній глибині яка журба лягла навек!*

*Ані зітхання уві сні, ані по вінця повний ріг
Не в змозі викрасти з душі те, що я ревно так беріг.*

*Не вигоїть скорботних дум і найсолодша тепла мить,
Коли в обіймах потону і в грудях серце защемить.*

*Лиш ніч – моїх безсонь сестра, лиш біла ніч в моїм вікні
Ту знає тайну, що навек сховало серце вглибині.*

*Ніч знає, що я – сирота, ніч тільки знає, в чому річ.
У цілім світі двоє нас – лиш я і ніч, лиш я і ніч.*

Перша книга двотомника „Світло самотньої зірки” містить грузинські поезії Рауля Чілачави в перекладах відомих українських поетів (Миколи Бажана, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Ігоря Римарука, Василя Герасим’юка, Володимира Базилевського, Бориса Нечерди, Романа Лубківського, Анатолія Кичинського, Віктора Кордуна, Бориса Чіпа, Петра Засенка, Софії Майданської, Володимира Лучука, Сергія Борщевського, Миколи Мірошніченка, Петра Осадчука, Віктора Мельника, Антоніни Цвид, Юрія Буряка, Леоніда Горлача, Тамари Коломієць, Володимира Житника та ін.), а друга – його українські поезії та переклади з грузинської.

Біографія Рауля Шалвовича також вражає! Він народився 15 травня 1948 р. в селі Чітацкарі Зугдідського району Грузії в родині лікаря. 1965 року із золотою медаллю закінчив Дзвелі-Абастуманську середню школу і вступив до факультету журналістики Тбіліського державного університету. В 1967-1970 роках стажувався в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка, де вивчив українську мову й літературу. Закінчивши навчання на відмінно, кілька років займався журналістською та викладацькою діяльністю. Далі, до кінця 1991 року, перебував на творчій роботі, присвятивши себе повністю поетичній творчості, перекладацькій, науково-дослідницькій і громадській діяльності в галузі українсько-грузинських взаємин. Учасник ліквідації наслідків Чорнобильської аварії в 1986-му.

З 1992 року Рауль Чілачава – на державній службі. Працював заступником міністра України у справах національностей, міграції та культів, заступником голови Державного комітету в справах національностей та міграції, професором Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, Національного університету культури і мистецтв, завідувачем кафедри української та іноземних мов Київської державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. У 2005-2010 роках був Надзвичайним і Повноважним Послом України в Латвії.

Рауль Шалвович Чілачава – доктор філологічних наук, професор, академік Академії національних і соціальних відносин Грузії, почесний доктор Академії наук Латвії, заслужений діяч мистецтв України, член Спілок письменників Грузії, України, Латвії, Міжнародної асоціації письменників і публіцистів, член Спілки театральних діячів України. Автор численних публікацій у пресі – понад 100 окремих видань: поетичних, перекладних, наукових, публіцистичних. Удостоєний звання й золотої медалі „Подвижник грузинської культури”, лауреат міжнародних і національних премій імені Г. Табідзе, М. Рильського, В. Винниченка, М. Вульфсона, А. Чака. Нагороджений орденом України „За заслуги”, грузинським „Орденом честі”, латвійським орденом „Трьох зірок”, Орденом Преподобного Нестора

Літописця, двома міжнародними орденами Святого Станіслава, Міжнародною золотою медаллю імені Франца Кафки, Міжнародним призом імені Цицерона, Почесними Грамотами Верховної Ради України „За особливі заслуги перед українським народом”, Кабінету Міністрів України, Президії Верховної Ради Грузії. Відзначений й іншими нагородами.

Але головне – світло прекрасних віршів Поета Рауля Чілачави:

*Учора був день твого народження.
Цілий тиждень ми готувались до нього,
Та вранці нараз
У твого брата підскочила температура,
І ми сполошилися.
Лікар... аптека... безсоння опівночі...
У страхові ми пропустили ту мить,
Коли мали тобі засвітити свічку.
Прости, сину мій!
Цей світ,
Виявляється,
Все ж для живих,
Для тих,
Кому допомогти і кого врятувати
Ще можна!*

(„День народження”, переклав Віктор Кордун)

**Сергій Дзюба,
м. Чернігів,
2012 р.**